

RECENZE

Martin Bútorá: *Překročit svůj stín — Kluby abstinujících a jiné svépomocné skupiny.* Avicenum, Praha 1991, 236 s.

Teorie organizace se zrodila z pokusů omezit vliv mimoekonomických zdrojů skupinové solidarity pomocí racionalizace a standardizace mezilidských interakcí. Po dlouholetém zpochybňování uskutečnitelnosti a užitečnosti racionálně zkonstruovaných organizačních soustav dospěla věda o organizaci ke vskutku nečekanému poznatku, a sice, že každého extrému je příliš. Za zdroj efektivní spolupráce proto označila rovnováhu mezi standardizovanou strukturou jednání a exaktní informací na jedné straně a důvěrou, porozuměním a jemnou schopností vnímat mnohoznačné kontexty informací na straně druhé.

V umění vymýšlet organizační schémata, rozepisovat a agregovat „exaktní“ informace o plnění plánů, lůžkohodin či člověkodnů se naše společnost v posledních letech pocítila dosytosti. Potíže nám může působit druhá strana rovnice o efektivní spolupráci. Naše kultura neoplývá představami o tom, jak vytvářet důvěrou a porozuměním prostoupená společenství, která by se zabývala něčím jiným než sháněním a pokoutnou distribucí nedostatkového zboží nebo konzumací morálkou a zákonem tolerovaných drog. Máme například rozvětvený systém nemocnic, jejichž pacienti se často s pocitem hraničícím se ztrátou lidské důstojnosti marně dovolávají laskavého slova či potřebné informace. Pokud ovšem, znalí pravidel konspirace, nekupují pozornou péči a dovozová léčiva za nekontaminovanou husu či za umístění dítěte na gymnáziu. Máme-li využít poznatky soudobé teorie organizace, musíme nejprve zaplnit povážlivou kulturní mezeru.

Pozoruhodný krok v tomto směru učinil Martin Bútorá, kterého přivedl jeho dlouholetý zájem o problematiku alkoholismu ke zmapování poznatků o „svěpomocných skupinách“. Bútorá je v první, přehledové části své knihy definuje (s odkazem na bohatou literaturu) jako skupinu „lidí pocíťujících nějaký společný problém, kteří se sdružili, aby s ním něco udělali“ (s. 32). Tyto skupiny „jsou založeny na předpokladu, že postižené osobně může nejlépe pomoci osoba, která prošla anebo prochází v současnosti podobnou situací“ (s. 32). Příkladem svépomocné skupiny jsou mimo mnohé jiné (viz strana 68 až 88, 107 až 118) právě kluby abstinujících, kterým je věnována celá druhá část knihy (strana 123 až 227).

Svépomocné skupiny se v Bútorově interpretaci stávají přímo ztělesněním pojmu „neformální skupina“, „participace“ a „organizační kultura“, s jejichž pomocí se teorie organizace propracovala k formulaci druhé ze dvou výše uvedených stran rovnice efektivní spolupráce. Mezi charakteristikami uvedenými na straně 38 až 42 najde čtenář mnohé ze znaků přisuzovaných obvykle neformálním skupinám. Jsou to spontaneita, absence uniformity, interakce „tváří v tvář“. Participativní charakter svépomocných skupin signalizují takové znaky, jako je rovnocenné postavení účast-

nfků, zodpovědnost, občanská angažovanost při naplňování individuálních zájmů, jelechž uskutečnění je často téměř identické s dosažením skupinového cíle, ochota členů k dohodě, „reciprocita na pokračování“ (získaná pomoc se časem vrací jinému členu skupiny, pomocí druhému se člen současně učí jednání, které může prospět jemu samotnému). Klíčovým prvkem účinné svépomoci je „souhrn vštěpovaných přesvědčení, ... rituálů... , pravidel chování, speciální skupinový jazyk...“. Tento trs jevů, který vzniká a neustále se dotváří v procesu vzájemného sdělování a přehodnocování zkušeností mezi členy svépomocné skupiny, je někdy nazýván „organizační kulturou“. Teorie organizace chápe spontánní identifikaci členů s kulturou (respektive „ideologií“ — s. 41) své skupiny jako základ pohotového sdělování mnohovýznamových kontextů, bez něhož není možná důvěra a vzájemné porozumění. To se ve svépomocné skupině projevuje pocitem vzájemného pochopení mezi lidmi, kteří čelí podobným obtížím, a mohou si proto sdělovat zkušenosti nesrozumitelné lidem mimo skupinu. Vzájemné pochopení je základem terapeutické funkce skupiny, v níž se člověk postižený vážnou chorobou, izolovaný od společnosti tělesným omezením nebo minulostí alkoholika setkává s bezprostředním, spontánním porozuměním a s pocitem, že jeho stigma není nepřekonatelné. Od tohoto bodu se odvíjí možnost naučit se ve skupině jednání, které podle zkušeností „veteránů“ umožňuje zvládat problémy všedního dne. Svépomocná skupina tedy artikuluje praktická doporučení (často mají podobu „desatera“), která mohou jen těžko zformulovat profesionálové, kteří neprošli zkušeností svých klientů.

V tomto bodě se Bútora dotýká otázky rovnováhy mezi racionalizací léčebných procedur a intimním porozuměním. Málokdo bude pochybovat, že se nemocný člověk či těžký alkoholik obejde bez odborné pomoci lékařů, psychologů, zdravotních sester a farmaceutů. Je-li řečeno A, budiž řečeno B. Bútora to činí, když upozorňuje na schopnost svépomocných skupin postavit most přes propast tápání a nejistoty, která zeje mezi odborným zásahem lékaře či terapeuta a každodenním životem člověka, jenž si musí zvykat na všední dny s trvalou chorobou či břemenem abstinence. Má-li mít dočasné podřízení se léčebným procedurám nebo dennímu režimu léčebny dlouhodobější efekt, měl by být „exaktní“ zásah profesionálů do narušené funkce těla či osobnosti provázen porozuměním a radou svépomocné skupiny, která vidí svého člena v celé složitosti jeho nové situace. Ačkoliv profesionálové někdy podceňují význam laické zkušenosti (s. 56 a další) a přestože některé svépomocné skupiny přehlížejí význam profesionálů (s. 92 a další), potřeba rovnováhy je zde zřejmá. Svědčí o tom účast některých profesionálů na činnosti některých svépomocných skupin (s. 62 a další).

Bútora bezděky poskytl téměř školský příklad z teorie organizace. Tím ovšem jeho přínos zdaleka nekončí. Koncept svépomocné skupiny rozpracovává do značných detailů.

Poukazuje na souvislost fenoménu svépomoci s tradičním sociologickým schématem vztahu mezi „Gemeinschaft“ a „Gesellschaft“ (s. 17, 66) a současně rozpracovává detailní charakteristiky svépomocných skupin způsobem, který směřuje k operacionalizaci celého konceptu do soustavy empiricky zachytitelných znaků (strana 28 až 42). Fenomén svépomoci interpretuje jako součást soudobého sociálního vývoje (s. 55 až 67) a poukazuje na jeho roli nositele sociální změny. Přínosná je Bútora snaha postihnout svépomocnou skupinu jako proces (s. 49 až 55, celá druhá část knihy věnovaná klubům abstinujících). Vyváženosti jeho koncepce prospívá uvedení rizik svépomoci (s. 88 až 99). Význam svépomoci v soudobé společnosti osvětluje typologie svépomocných skupin (s. 43 a další) a četné příklady z historie domácní i světové (s. 68 až 88, 107 až 118, 200 až 227).

Bútora kniha je také příkladem toho, jak promyšlení dílčího jevu v širším sociálním kontextu obrací pozornost k některým obecnějším rysům společnosti. V této souvislosti je pozoruhodný poukaz na oslabení tradičních primárních skupin a pokus vytvořit instituce, které by formou svépomoci kompenzovaly tyto „základní lidské ztráty“ (s. 74). Na úskalí takových pokusů upozorňuje konstatování, že svépomocná sdružení mohou sloužit „přerozdělování moci a prostředků, založenému více na příslušnosti a očekávané reciprocitě než na kompetenci“ (s. 91). Citová úvaha celou věc problematizuje. Pro pospolitostní formy organizace, mezi něž je možné svěpo-

mocné skupiny bezpochyby řadit, jsou příznačná kritéria distribuce zdrojů, která jsou těžko slučitelná s principy trhu. Tato okolnost dává svépomocným skupinám důležitou kompenzační funkci, současně však limituje jejich možnosti. Snaha svépomocné skupiny zajistit v tržních podmínkách věcná východiska své činnosti může vést ke ztrátě jejího pospolitostního charakteru, a tedy ke ztrátě vlastního smyslu.

Specifickou úlohu může sehrát svépomoc ve společnosti nevybavené příliš značným potenciálem tolerance. Dokladem toho je konstatování intolerance naší společnosti vůči alkoholikům i vůči abstinentům. V takto definované situaci je svépomocný klub abstinentů jediným útočištěm bývalých alkoholiků, odhodlaných skoncovat se svou drogou. Československého alkoholika nečeká příliš snadný život ani ve svépomocné skupině. Z komparace povahy našich a zahraničních abstinentských klubů vyplývá, že pro naše svépomocné skupiny je charakteristická spíše atmosféra „zpo- vědi“, zatímco u zahraničních svépomocných skupin je častější spíše empatie, snaha o morální podporu druhého a tak podobně.

Jaká je perspektiva svépomoci v Československu? Svépomoc má u nás jistou tradici. Bůtora však upozorňuje na vžitou nedůvěru vůči skupinové angažovanosti mimo privátní sféru a na návyk naší populace delegovat odpovědnost za vlastní osud na paternalistické státní instituce. Případný pohyb fenoménu svépomoci by se tedy mohl stát pozoruhodným indikátorem vývoje participačního potenciálu naší společnosti.

Libor Mustl

Andrew Dobson: *Green Political Thought*, London, Harper Collins 1990, (2. vydání 1991) 224 stran.

Civilizovaná společnost unavená svou tisíce let trvajícím existencí rozhodla se zřejmě spáchat sebevraždu. Eufemisticky nazýváme toto její osudové směřování ekologickými problémy. Výraznější pozornost je jim věnována přibližně od začátku 70. let. Není to pozornost natolik systematická a soustředěná, aby mohla výrazněji oživit naděje na přežití. Chvilková pozornost vůči problémům přírody (a tedy i společnosti) je opakovaně zatlačována do pozadí mnohem důležitějšími událostmi a mnohem palčivějšími problémy. Je s podivem, co všechno se může jevit palčivější než otázka přežití.

Kniha A. Dobsona je svědectvím o zhruba dvacetiletém živoření ekologických hnutí na samém pokraji politické scény, o jejich programech na vytvoření udržitelné společnosti, které tak často tápou mezi naivitou a utopii, o dilematech těch, kdo by rádi pomohli společnosti, která se jim v lepším případě vysmívá. Autor popisuje spektrum ekologických iniciativ rozmístěných na škále mezi světlezeleným environmentalismem a sytě zelenými ekologickými radikály. Postihuje nápadný kontrast mezi ujasněností kritické diagnózy stavu přírody a rozpaky ohledně kroků, jež je třeba podniknout pro její léčení. „Udržitelná společnost“ je heslo stejně tak lákavé jako mlhavé. Její nastolení by předpokládalo změny natolik radikální, že k jejich prosazení nevystačí prostředky liberální politiky či rutinní osvětová činnost. Výzva k přežití adresovaná všem dává možnost spolehnout se na zodpovědnost těch druhých. Model udržitelné společnosti zřetelně inspirovaný některými rysy uspořádání přírody skrývá v sobě řadu dilemat, která sama z přírodního uspořádání neplynou. Zelení narážejí ve svých úvahách opakovaně na problémy, jež doprovázejí moderní společnost od samého jejího zrodu: jak sloučit uspokojivou stabilitu se schopností vítálních inovací, jak propojit decentralizaci s koordinovaností, jak přesvědčit lidi, aby se chovali určitým způsobem při současném garantování naprosté svobody při volbě vlastního jednání? Stále znovu se dospívá k základní formulaci liberalismu o svobodě a právu, které neohrožují práva a svobody druhého, aby se stále znovu zjišťovalo, že tento základní postulát nejsvobodomyslnější civilizace nebyl nikdy aplikován na přírodu.